

Kayıplar :

MEHMET EMİN RESULZÂDE

M. D. MERCANLIGİL

Mehmet Emin Resulzâde'yi kaybettik. Bu kayıp, üç yıldanberi kendisini yakından tanıma imkânını bulmuş olan Türk Kütüphanecilerini ve Türk Kütüphaneciler Derneğini çok üzmüştür. Resulzâde 71 inci yaşta her fâniye nasip olmıyan bir bünye sağlamlığına ve enerjiye malikti. Daha çok yaşıyacağını ve hizmetlerine devam edeceğini umuyorduk. Resulzâde'nin ölümü, bizim için beklenmedik bir kayıp oldu.

Millî Kütüphanede çalıştığı üç yıl içinde, Resulzâde'yi daha ziyade edip ve mütefekkir olarak tanıdık. İyi niyeti, çalışkanlığı ve tevazuu, onunla bir çatı altında ve bir odada çalışma mazhariyetine crenlerin en çok dikkatini çeken vasıflar olmuştur. Mütenasip ve heybetli bir vücut üzerinde, hafif öne eğik olan başı daima düşünür, gülen ve zekâ ile parlıyan gözleri ara sıra kâğıt ve kitaplar üzerinden kalkıp uzaklara giderdi. O anlarda kendisiyle konuşmayı fırsat bilir, herhangi bir müşkülümüz hakkında verdiği izahatı dinlerdik. Hafif Azerî lehçesine çalan tatlı bir şive ile yaptığı konuşmalara doyum olmazdı.

İki yıla yakın bir zamandanberi Azerî lehçesi ile yazılmış olan kitapların listesini çıkarmakla meşguldü. Hazırladığı fişlerin Millî Kütüphane'de tatbik edilen enstrüksiyona uygun olması için titizlenir, yeni eserler buldukça sevinirdi. Azerî Türk Bibliyografyası veya Azerbaycan Bibliyografyası onun son eseri olacaktı. Kısa bir hastalıktan sonra 6 Mart 1955 pazar günü, eserlerinin ve ideallerinin tamamlanmasını ve tahakkuk ettirilmesini genç nesillere bırakarak bu âlemden ayrıldı.

Mehmet Emin Resulzâde 31 Ocak 1884 te Bâkû'da doğmuştur. İlmiye sınıfına mensup bir ailedendir. Babası Hacı Molla Ali-Ekber Resulzâde, anası Zaî kızı Zinyet'tir. Millî terbiye ve tahsilini ailesi içinde almıştır. Bir ara Bakû Teknik Okuluna kaydolunmuşsa da içtimaî ve siyasî hâdiseler kendisini çekmiş, yazı ve siyaset hayatına atılmıştır.

Mehmet Emin Resulzade
1884—1955

Mehmet Emin Resulzâde'nin siyasî faaliyet ile muharrirlik hayatına atılışı 1903 te Tiflis'te, Şah-Tahtlı Mehmet Ağa tarafından neşrolunan Şark-ı Rus gazetesinde yazdığı bir yazı ile başlar. Bu başlangıca ait olan bir hâtırasını, bizzat kendi ağzından tespit etmiştim. Sonradan göz gezdirdiği ve teferruata ait bazı kısımlarını bizzat düzelttiği bu hatırayı aynen naklediyorum :

“Bakû”da, 1903 yılının baharındayız. Kaledibi parkının hiyabanlarında dolaşan gençlerle beraberim. Hepsi Rusça konuşuyor. Ana dili olan Türkçe yerine —bozuk da olsa— Rusça tercih ediliyordu. Bu mevzuu ele alarak Rusça konuşanları ayıplıyan bir makale yazdım ve Tiflis'te çıkan Şark-ı Rus gazetesine gönderdim.

Mevzuun, gazetenin adına ve gayesine uygun olmadığını düşünmeden günlerce Tiflis postasını bekledim. Takdir ve teşvik edilerek bu yazının “Bakû'dan mektup” başlığı ile basıldığını görünce duyduğum sevinci tarif edemem. Bu sevinci ilk yazısı basılanlar iyi bilirler.

Bugüne kadar devam eden mücadelelerimin başlangıcı ve çıkış noktası bu makale olmuştur. İtiraf ederim ki bidayette milliyetçi olmaktan ziyade hürriyetçi idim. Bu sebeple çarlıkla mücadele eden teşekküllerin en radikallerini destekledim.

Evimizin sokağa ayrıca bir kapısı bulunan odasında arkadaşlarımla toplanırdık. Odadaki kütüphaneden faydalanır, Türkçeye çalışır, çarlık aleyhinde konuşur ve hürriyet meselelerini münakaşa ederdik. Yazı ve beyannâmeler yazar, teksir eder ve dağıtırdık. Şapirografla teksir ettiğim bu yazılar sonradan gazete halini aldı. Hoşuma giden “himmetül rical taklauc cibâl” sözündeki himmet'i bu gazeteye ad olarak kodyum. İstibdat aleyhindeki bu çalışmalarımın vazih bir milliyetçilik yok idiyse de, milliyetçiliğe ve istiklâlciliğe doğru giden bir istibdat düşmanlığı vardı.

Çarlık aleyhindeki fikirlerimi ihtiva eden Himmet bir gün babamın eline geçiyor. Yazımı tanıyor. . . Beni sorguya çekti. Kendisine “bu bir yazıdır, sadece okunmak için dağıttım; bomba da olabilirdi ve o zaman icabeden yerlere atardım” dedim. Beklemediği bu cevap, babamı çok hiddetlendirdi. Buna rağmen üzerinde fazla durmadı. Beni, inandığım bir yolda, taşıdığım fikirlerle başbaşa bıraktı.

Çarlık devrildi. Hürriyet hareketleri ilerledi. Türk mektepleri açıldı. Yazı ve sözle daha serbest hareket etme imkânları hasıl oldu.

Milliyet meseleleri de yazıldı ve münakaşa edildi. Taşımakta olduğum hürriyetçilik fikri “inasaanlara hürriyet, milletlere istiklâl” şeklinde tekâmül etti. Ve bu fikir, günümüze kadar devam eden çalışmalarımın gayesi ve hulâsası oldu...”

Çarlık devrinde Azerbaycan’da neşrolunan milliyetçi gazete ve dergilerde olduğu gibi, çarlığın devrilmesinden sonra Türkiye’de çıkıp Azerbaycan davasını güden Yeni Kafkasya, Azerî Türk gibi dergilerde ve batı ülkelerinde neşriyat yapan Azerî organlarının hemen hepsinde Mehmet Emin Resulzâde’nin yazılarını bulmak mümkündür. Ayrıca Türk, Leh ve Alman dillerinde kaleme alınmış muhtelif risale ve kitapları vardır. Bunların en yenisi 1951 de Maarif Vekâleti tarafından yayımlanan “Azerbaycan Şairi Nizamî”dir.

M. E. Resulzâde dergi ve kitaplarda yarım asır yazı ile devam ettirdiği mücadelesini, Azerbaycan’ı düşman istilâsından kurtarmak için kurulmuş olan millî cemiyetlerdeki faaliyetleriyle de amelî olarak desteklemiştir. Bu arada Azerbaycanlı gençlerin 1905 te çarlığa karşı kurdukları bir cemiyetin liderliğini üzerine aldı. Bu teşekkülün mümessili sıfatıyla 1908—1910 yıllarında İran’daki meşrutiyet hareketine katıldı. Fakat Rusların İran üzerindeki baskıları neticesinde M. E. Resulzâde, bu faaliyetlerinden dolayı İran sınırları dışına çıkarılmıştır.

Mehmet Emin Resulzâde’yi 1911 de İstanbul’da görüyoruz. M. E. Resulzâde, o sıralarda en verimli faaliyet devresinde bulunan Türk Ocaklarının çalışmalarına katılmış ve Türk Yurdu dergisinde yazılar yazmıştır.

1913 de, Romanof hanedanınının 300 üncü yıldönümü dolayısıyla ilân edilen umumî aftan faydalanarak M. E. Resulzâde tekrar Bakû’ya dönüyor. Bir yandan matbuatta, diğer taraftan millî cemiyetlerde hummalı faaliyetler göstermeye başlıyor. Fakat bu hareketlerinden dolayı tevkif edilerek hapsediliyor.

1917 de Azerbaycan Müsavat Partisinin ilk büyük kongresinde ittifakla partinin liderliğine seçiliyor. Artık M. E. Resulzâde’nin çalışmaları en ateşli devresine girmiş bulunmaktadır. Aynı yıl, Bakû’da toplanan Kafkas İslâm kongresinde Kafkasya’nın hem siyasî hem de coğrafî bakımdan Rusya’dan ayrılması, bu arada Azerbaycan’ın da kendi kendini idare etmesi tezini müdafaa ediyor. Genç o yıl Moskova’da toplanan bir kongrede, Rusya’nın millî-coğrafî muhtariyetli bölgelere bölünmesi fikrini savunuyor.

Bu faaliyet ve mücadeleler, M. E. Resulzâde'yi Azerbayca n'ın en büyük adamı yapmıştır. 28 Mayıs 1918 de Azerbaycan istiklâlini kazanınca, Mehmet Emin Resulzâde, Millî Azerbaycan Şûrasının Reisi sıfatıyla cumhurbaşkanlığı vazifesini görüyor.

Müstakil Azerbaycan'ın Bolşevik Ruslar tarafından istilâsına kadar devletin başındaki şrefli vazifesine devam eden M. E. Resulzâde, Azerbaycan'ın istiklâline son veren istilâdan sonra açılan dahilî mücadelelere katılıyor. Bu mücadeleleri sırasında gizlendiği yer bulunarak tevkif ediliyor ve Bakû'daki Çeka hapisanesine gönderiliyor. Daha sonra da Moskova'ya naklediliyor.

1922 yılında Rusya'dan kaçmaya muvaffak olan Resulzâde, Finlandiya'ya geçiyor, oradan İstanbul'a geliyor. Türkiye'de bulunduğu yıllarda Rusların Azerbaycan'ı nasıl istilâ ettiklerini anlatan bir kitap yayınlıyor. Sovyet entrikaları yüzünden bir müddet sonra İstanbul'u terk etmek zorunda kalan M. E. Resulzâde, Avrupa'nın muhtelif yerlerinde faaliyetine devam ediyor. Batının birçok ülkelerinde aynı millî gaye ile çalışan Kafkasyalı mücahitlerle birlikte siyasî faaliyetlerde bulunuyor. Rus mahkûmu milletlerin müşterek organı olan ve Paris'te yayınlanan Promete dergisinde de Azerbaycan'ın millî kurtuluş davasını belirten yazılar yayınlıyor.

1945 de Varşova'ya giden ve mücadeleye oradan devam eden M. E. Resulzâde, Polonya'nın istilâsından sonra Bükreş'e geçti. Rus - Alman savaşı sırasında faaliyetlerini daha büyük bir ümit ve imanla hızlandırdı. Alman mağlûbiyetinden sonra Bükreş'i de terkettti. Avrupa'nın muhtelif yerlerinde dolaştıktan sonra, 1947 yılının sonunda Türkiye'ye geldi. O tarihten ölümüne kadar Ankara'da kaldı.

Ankara'da, ilk olarak Millî Eğitim Bakanlığı Yayın Müdürlüğünde, daha sonra Millî Kütüphane'de görev aldı. İlmî, tarihî etütler yapmakla, konferanslar vermek ve kitap yazmakla boş zamanlarını doldurmakta idi. Bu ara Azerbaycan Tarihinin Gelişimi adlı bir eser yazmıştır. Bu eserin ve —noksanlarına rağmen— Azerbaycan bibliyografyasının bastırılması Türk tarih ve kültürü için faydalar sağlayacaktır.

M. E. Resulzâde Ankara'da bulunduğu müddetçe Türk Ansiklopedisi, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu ile de yakından ilgilenmiştir.

Mehmet Emin Resulzâde, Azerbaycan, İran ve Türkiye’de, Avrupa’nın muhtelif merkezlerinde, yarım asır, gevşemiyen bir azim ve eksilmiyen bir imanla kardeş Azerbaycan’ın hürriyet ve istiklâli için çalışmıştır. Azerbaycan’ın Millî Şûra Reisi ve milliyetçi Azerbaycanlıların bir numaralı mücahidini ideal şehidi sayabiliriz. Resulzâde yabancı bir ülkede de şehit düşebilirdi. Türkiye’de ölmesi, kendisini tanıyanlar ve sevenlerin kolları üstünde uğurlanışı bu kayıptan duyulan üzüntünün tesellisidir.

Mehmet Emin Resulzâde, Atatürk’ten ve Türkiye Cumhuriyetinden daima sevgi ve takdirle bahsetmiştir. O şimdi Ankara’da ağabeyisi Atatürk’ün ve kendisini seven Türklerin aziz misafiridir. . .